საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია

ქართული ენციკლოპედიის ი. აბაშიძის სახელობის მთავარი სამეცნიერო რედაქცია

ეპიგრაფიკა

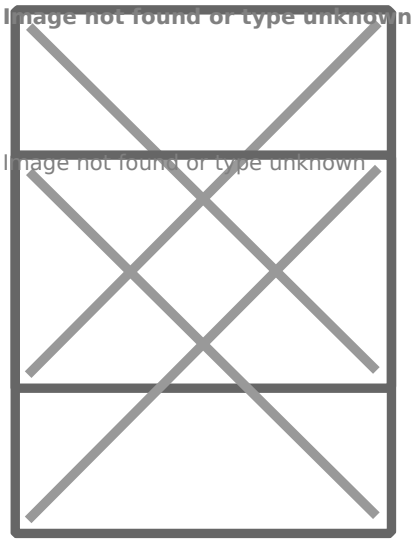

ეპიგრაფიკა (

ქართ. ე-ში მეცნ. კვლევის შედარებით მაღალი დონის ეტაპი დაიწყო ე. თაყაიშვილმა. მან სპეც. სერიებში (Археологические экскурсии, разыскания и заметки“), წიგნებსა (არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისსა და ჩანგლში 1907 წელს, არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში, გამოიცა ქართ. და რუს. ენებზე) და წერილებში გამოაქვეყნა ასობით მანამდე უცნობი ძვ. ქართ. წარწერა და ამით კიდევ ერთი დასაყრდენი შეუქმნა ქართ. საისტ. წყაროთმცოდნეობას. XX ს-ში არაერთი მნიშვნელოვანი ძვ. ქართ. წარწერა გამოაქვეყნეს ნ. მარმა, ივ. ჯავახიშვილმა, ა. შანიძემ, კ. კეკელიძემ, გ. ჩუბინაშვილმა და სხვ. თავიანთი წვლილი შეიტანეს ამ საქმეში ქართ. ხელოვნ. ისტ. ინ-ტის თანამშრომლებმა (რ. მეფისაშვილი, ვ. ცინცაძე და სხვ.), რ-ებიც ხელოვნ. ძეგლების შესწავლა-პუბლიკაციისას მათზე არსებულ წარწერებსაც იკვლევდნენ და აქვეყნებდნენ; ამავე ინ-ტის თანამშრომელმა თ. ბარნაველმა ქართ. წარწერების რამდენიმე სპეც. კრებული (კახეთის, ატენის სიონის, მანგლისის სიონის წარწერებისა) და არაერთი სტატია გამოაქვეყნა. გ. ბოჭორიძემ თავი მოუყარა უნიკალურ ხელნაწერთა კოლექციას. განსაკუთრებით საყურადღებოა მის მიერ მიკვლეული ჯვარისას (რაჭა) ეპიგრაფიკული ძეგლი და თაბორის ოთხთავი (XI ს.). საქართვ. ეროვნ. მუზეუმის ს. ჯანაშიას სახ. საქართვ. მუზეუმი იმთავითვე

გადაიქცა ეპიგრაფიკული ძეგლების თავმოყრის ერთ-ერთ ცენტრად. ამჟამად მუზეუმის ქვის ძეგლების ფონდში (ლაპიდარიუმში) დაცულია ურარტული, ბერძნ., არამ., ებრ., არაბ., სომხ. და, ცხადია, ყველაზე მეტი ძვ. ქართ. წარწერების მნიშვნელოვანი კოლექციები. აქვეა ჯერ კიდევ ადგილებზე დაცული უმნიშვნელოვანესი ეპიგრაფიკული ძეგლების (მ. შ., ურარტული და ძვ. ქართ. წარწერების) ესტამპები და მულაჟები. წლების განმავლობაში ფონდს განაგებდა ვ. ცისკარიშვილი, რ-იც სწავლობდა და აქვეყნებდა ქართ. ეპიგრაფიკულ ძეგლებს. 1953 გამოიცა ს. ჯანაშიას სახ. საქართვ. სახელმწ. მუზეუმის ქართ. ეპიგრაფიკული ძეგლების კატალოგი (ავტორები – ა. ბაქრაძე, ს. ბოლქვაძე, რედაქტორი ი. აბულაძე). უფრო ადრე (1938) გ. ვ. წერეთელმა ცალკე წიგნად გამოაქვეყნა მუზეუმში დაცული ურარტული წარწერები; ცალკე წიგნადაა გამოცემული აგრეთვე არაბ. წარწერები (ც. კახიანი) და სხვ. ქართ. ეპიგრაფიკული ძეგლების მნიშვნელოვანი კოლექციებია დაცული ნ. ბერძენიშვილის სახ. ქუთაისის სახელმწ. ისტ. მუზეუმში, საქართვ. ეროვნ. მუზეუმის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სამცხე-ჯავახეთის ისტ.მუზეუმსა (ახალციხე) და საქართვ. სხვა რ-ნების მხარეთმცოდნეობით მუზეუმებში. დიდი რაოდენობითაა, განსაკუთრებით ჭედური, წარწერები მესტიის ისტ.-ეთნოგრ. მუზეუმსა და სვანეთის ეკლესიებში. დღეისათვის ცნობილია V–XVIII საუკუნეების 10 000-მდე ძვ. ქართ. წარწერა, რ-ებიც საწერი მასალისა და შესრულების ტექ. მიხედვით დაყოფილია შემდეგ კატეგორიებად: 1. ლაპიდარული – ქვაზე რელიეფურად ან ამოკვეთით შესრულებული; 2. მოზაიკური; 3. კერამიკული; 4. ნაკაწრი (ანუ გრაფიტები); 5. ფრესკული – საღებავით შესრულებული; 6. ჭედური – ლითონზე ჩაჭედვით ან რელიეფურად შესრულებული; 7. მინანქრული და ნაქარგი. პირობითად მათთან შეიძლება გავაერთიანოთ მონეტებზე შესრულებული ძვ. ქართ. წარწერებიც, თუმცა ისინი უპირატესად ნუმიზმატიკის შესწავლის საგანია. ქართ. ეპიგრაფიკული ძეგლები შესრულებულია ქართ. დამწერლობის ყველა სახეობით: ასომთავრულით, ნუსხურით, გარდამავალი მხედრულითა და მხედრულით. შინაარსისა და დანიშნულების მიხედვით ძვ. ქართ. წარწერები ასე ჯგუფდება: სამშენებლო, მემორიალური, პილიგრიმული (მლოცველთა) წარწერები, ეპიგრაფიკული საბუთები, მაგიური დანიშნულებისა და შინაარსის ტექსტები (მათვე უნდა მიეკუთვნოს ანბანები ან მათი ნაწყვეტები), ციტატები საღმრთო წერილიდან, ეპიტაფიები, ლექსები, გამოსახულებათა განმარტებითი წარწერები და სხვ. უძველესი ქართ. ეპიგრაფიკული ძეგლია ბოლნისის სიონის სამი წარწერა (იხ. ბოლნისის წარწერები), რ-ებიც ქრისტ. ხანის უძველესი თარიღიანი წერილობითი ძეგლებია არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელ კავკასიაში. როგორც ბოლნისის სიონსა და მის მიდამოებში, ისე მთლიანად ქვემო ქართლში რამდენიმე ათეული მათი თანადროული ქართ. წარწერა (უმეტესად ფრაგმენტები) მოიპოვება. საერთოდ, V–VI სს. უძველესი ქართ. ეპიგრაფიკული ძეგლები ცნობილია ქვემო ქართლიდან. აქედან გამომდინარე, ვარაუდობენ, რომ ქართ. ასომთავრული დამწერლობაც ქვეყნის ამ კუთხეშია ჩასახული. გ. ვ. წერეთელი ბოლნისის წარწერებზე ადრინდელად მიიჩნევდა და V ს. 30-იანი წლების დასაწყისით ათარიღებდა პალესტინაში აღმოჩენილ (1950) ქართ. მოზაიკური წარწერების ნაწილს (იხ. პალესტინის ქართული წარწერები). მეტად მნიშვნელოვანია მცხეთის ჯვრის წარწერები, რ-ებიც ცნობებს გვაწვდიან VI–VII სს. ქართლის ერისმთავართა ოჯახის წევრებსა და საკუთრივ მცხეთის

ჯვრის მშენებლობაზე. მათში დასტურდება ერთი და იმავე ზმნის როგორც ხანმეტი, ისე არახანმეტი (ედავ, ხედავ) ფორმები. ეს მკვლევრებს საშუალებას აძლევდა დაესკვნათ, რომ ისინი შესრულებულია ხანმეტობიდან არახანმეტობისაკენ გარდამავალ პერიოდში. დღეისათვის ცნობილი უძველესი ქართ. ეპიგრაფიკული საბუთია წყისის წარწერა (616–619, ა. შანიძე), რ-იც ქვაჯვრის კვარცხლბეკზეა ამოკვეთილი. მასში ფიქსირებულია მიწის სყიდვისა და მისი ეკლესიისათვის (მცხეთის ჯვარი) შეწირვის ფაქტი VII ს. დამდეგს. წყისის წარწერა ერთადერთი ეპიგრაფიკული ძეგლია, რ-შიც ჰაემეტობა დასტურდება (აღჰუმართე). ჯვრის კვარცხლბეკზეა ამოკვეთილი მეორე ასეთივე წარწერა (881–891 ძეგლი ჯავახეთის სოფ. არეშიდან). მასში მოცემულია ცნობა ადგილ. ხელისუფლის – გურგენ კურაპალატის ძის მიერ სოფ. არეშის (არეშტის) კუმურდოს საყდრისათვის შეწირვის თაობაზე. ერთ-ერთი ღირსშესანიშნავი ეპიგრაფიკული ძეგლია ატენის სიონის 853 წლის წარწერა, რ-იც ეხება საქართველოში ბუღა თურქის შემოსევას. იგი დათარიღებულია ქართ. ქორონიკონითა და ჰიჯრით. შინაარსით ქრონიკალური ჩანაწერია და შეიცავს დაწვრილებით ქრონოლ. ცნობებს ლაშქრობის მიმდინარეობასა და მის შედეგებზე, ასევე ისტ. პირებზე. ტექსტში დასახელებული არიან არაბი სარდლები ბუღა და ზირაქი, თბილ. ამირა საჰაკი, ქართვ. დიდებულები კახა და მისი ძე თარხუჯი. აღნიშნულია ბუღას მიერ თბილ. დაწვის ზუსტი თარიღი (853 წ. 5 აგვისტო, შაბათი). 964 წლის კუმურდოს ტაძრის წარწერები (ჯავახეთი) მნიშვნელოვანია ცნობებით, რ-ებიც მიუთითებს ეგრის-აფხაზთა მეფეების იურისდიქციის ტერიტორიის და ამ კათედრალური ტაძრის მშენებლობაში ადგილ. სას. და საერო ხელისუფალთა მონაწილეობის შესახებ. 979 ახლო დროით თარიღდება ზარზმის წარწერა ივანე სულაისძისა, ჩორჩანელთა ფეოდ. სახლის წევრისა, რ-იც დავით III კურაპალატის მიერ ბარდა სკლიაროსის აჯანყების ჩასახშობად ბიზანტიაში გაგზავნილი ლაშქრის მეომარი იყო და მოპოვებული ნადავლით ეკვდერი ააშენა. წარწერა დოკუმენტურად ადასტურებს ქართველთა დამსახურებას ბიზანტ. საიმპერატორო კარის წინაშე და მის გადასარჩენად დავით კურაპალატის მიერ გაწეულ დახმარებას, კერძოდ, ლაშქრის გაგზავნას თორნიკე ერისთავის მეთაურობით. ქართ. ე. მდიდარია სხვა პირველხარისხოვანი სამეცნ. მნიშვნელობის ძეგლებითაც. მრავალი ქართ. წარწერა მოიპოვება უცხოეთშიც: პალესტინაში, სინას მთაზე, კვიპროსზე, საქართვ. ისტ. პროვინციებში (ამჟამად თურქ. ტერიტ.), რუსეთში, ჩრდ. კავკასიაში (მაგ., ძველი, IX–X სს. ქართ. ეპიგრაფიკული ძეგლები და ისეთი წარწერებიც, რ-თა ენა ადგილობრივია, დამწერლობა კი – ქართული. XV ს-იდან აქ ქართ. წარწერები აღარ ჩანს), სომხეთში. ნიშანდობლივია, რომ სომხ. ქართ. წარწერების მნიშვნელოვანი ნაწილი ეპიგრაფიკული საბუთებია (ანისის ქართული წარწერა 1218; კოშის წარწერა – 1270–85), რაც ქართ. ენის *პოლიტ.* და იურიდ. სტატუსის მაჩვენებელია იმ პერიოდში, როდესაც სომხ. მიწები ქართ. ფეოდ. სახელმწ. შემადგენლობაში იყო. ქართ. ეპიგრაფიკული დიპლომატიკის კლასიკური ძეგლებია სამეფო მიწათმფლობელობის დამადასტურებელი წარწერები. სამეფო დომენის სხვადასხვა ადგილებში აღმართული იყო სტელები ბაგრატიონთა საგვარეულო ემბლემებით, ხელისა და ჯვრის გამოსახულებით და შესაბამისი ტექსტებით. ჩვენამდე მოაღწია თამარ მეფის, ლაშა-გიორგისა და დავით ნარინის სახელით აღმართულმა ასეთმა ძეგლებმა ქვემო ქართლიდან, თრიალეთიდან და ჯავახეთიდან. XIX ს-ში დაწყებული

ქართ. ეპიგრაფიკული ძეგლების შესწავლა ამჟამადაც გრძელდება. 1975 საქართვ. მეცნ. აკად. საქართველოს ისტ. წყაროების კომისიასთან ჩამოყალიბდა ეპიგრაფიკული ძეგლებისა და ხელნაწერთა მინაწერების სექცია. იმავე წელს გამოქვეყნდა სერიის – ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების (შემდეგ მას ქართული წარწერების კორპუსი ეწოდა) გამოცემის პროექტი – წესები და პრინციპები (ვ. სილოგავა, მაცნე, ისტორიის სერია, I, 1975). გამოქვეყნებულია ქართული წარწერების კორპუსის სამი ტომი; I ტომი – V–X სს. ლაპიდარული წარწერები (ნ. შოშიაშვილი); II ტომი – IX–XIII სს. დას. საქართვ. ლაპიდარული წარწერები (ვ. სილოგავა); III ტომი (რ-იც ერთდროულად ფრესკული წარწერების I-ლი ტომიცაა) – ატენის სიონის ფრესკული წარწერები (გ. აბრამიშვილი, ზ. ალექსიძე). ქართ. ეპიგრაფიკული ძეგლების შესწავლა და გამოქვეყნება თემატური, გეოგრ. ქრონოლ. კრებულებისა და ცალკე სტატიების სახით დღესაც მიმდინარეობს.

ლიტ.: ს ი ლ ო გ ა ვ ა ვ., ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლები (შესწავლის შედეგები და ამოცანები), «მაცნე». ისტ., არქეოლ., ეთნოგრ. და ხელოვნ. ისტორიის სერია, 1975, N1; Г р ю н д е л ь Р., Два замечательных юбилея эпиграфики, «Вестник древней истории», 1965, № 4; Ф е д о р о в а Е. В., Введение в латинскую эпиграфику, М., 1982; Ш о ш и а ш в и л и Н. Ф., Развитие грузинской эпиграфики и палеографии, კრ.: Проблемы палеографии и кодикологии в СССР, М., 1974.

ვ. სილოგავა
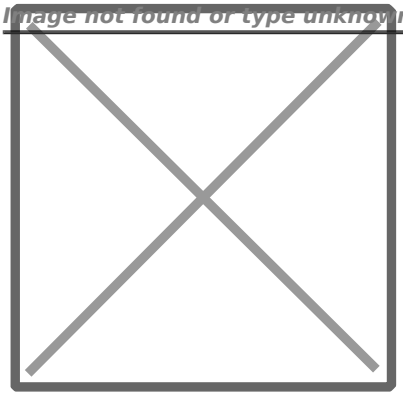
Image not found or type unknown